

עשרה בטבת - יום הקדיש הכללי

ראשי-מרכיבים

- א. תקנת הרבנות הראשית
- ב. קדיש אחר מקדשי ה'!
- ג. הבדלי ההשקפה שבין בני אותו דור לבין הדורות הבאים
- ד. קדיש כמכפר על חילול השם
- ה. שני סוגי קדיש

*

א. תקנת הרבנות הראשית

בשנת תשט"ו, שנה לאחר קום המדינה, החליטה הרבנות הראשית לישראל שיום עשרה בטבת יהיה יום הזיכרון לקדושי השואה. התקנה הזו הכילה כמה וכמה סעיפים:

- א. במשך כל היממה של עשרה בטבת ידלק בכל בית יהודי נר-נשמה.
- ב. יוסיפו תפילות אזכרה מיוחדות לאחר קריאת התורה בשחרית ובמנחה.
- ג. יילמדו משניות מיוחדות ברבים, מהמסכתות ברכות, סוטה ועוקצין.
- ד. כל הקהל, להוציא אלה ששני הוריהם בחיים - ואם כן, לאו דווקא אלו שקרוביהם ניספו בשואה - יאמרו קדיש יתום וקדיש דרבנן בכל תפילות היום, בערבית, בשחרית ובמנחה.

כ-50 שנה לאחר מיגור החיה הנאצית, כבר מתחילה לצוץ השאלה: מי יהיו אלה שיאמרו את הקדיש אחר קדושי השואה? איננו עוסקים חלילה באלה שמכחישים את היותה של השואה, אבל ברבות השנים אנחנו מגיעים לכך שמתמעטים והולכים אלו שמצד הדין אומרים קדיש על קרוביהם - ומה נותר אפוא עוד מ"יום הקדיש הכללי"?

ב. קדיש אחר מקדשי ה'?

ובעצם אנחנו מוסיפים ושואלים: המקור הידוע לקדיש הוא אותו מדרש אודות הבן המקדש שם שמים ברבים, ובכך מזכה את הוריו שנפטרו, כלומר: החינוך שחינכו בו הם את בנם נושא עתה את פריו, ופרי זה נזקף לזכותם. מכאן גם המקור לכך שהאומרים קדיש אינם אומרים אותו יותר מ-11 חודש, שכן רק דינם של רשעים הוא 12 חודש, בעוד שאנו איננו מחזיקים את יקירינו בחזקת רשעים, חלילה.

ואם כך, יפה שואל השואל בשו"ת מהרי"ל סי' צט, שאלו שמתו על קידוש השם אינם זקוקים לא לקדיש שלנו, ולא לאבלות מצידנו. ולאור תקנת הרבנות הראשית, שכל אחד יאמר קדיש, אלא אם כן הוא פוגע חלילה בהוריו החיים עד מאה ועשרים, עלינו לשאול: איזו תועלת יש בקדיש הזה? האם יש בכוחנו לזכות במשהו את קדושי עליון שנספו בשואה? האם זקוקים הם בכלל לזכויות המועטות שאנו מסוגלים להעניק להם?

ג. הבדלי ההשקפה שבין בני אותו דור לבין הדורות הבאים

אחת המשניות שתקנת הרבנות הראשית אומרת לשנותה ביום זה, היא המשנה בפרק ה של סוטה, משנה ה:

בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס: לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה.¹ אמר רבי יהושע:² מי יגלה עפר מעיניך ר' יוחנן בן זכאי, שהיית דורש כל ימך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה³... והלא יהושע תלמיד תלמידך למד שמאהבה עשה.

"בו ביום" - מדובר על הדור הראשון שלאחר חורבן הבית, דור תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי שחי בזמן החורבן עצמו, ובסוף ימי הבית יסד את הישיבה ביבנה. זוהי תקופה של ליקוק הפצעים, והנסיון לשקם את אחדות העם ומרכז התורה. אם רבן יוחנן בן זכאי דורש כל ימיו שאיוב לא עבד את המקום מאהבה, אלא מיראה - היינו, בדרגה ב' של עבודת ה', ולא בדרגה א' - הרי זה לא משום שרצה לאפיין את דמותו של איוב, בעל היסורים, אלא לאפיין את בני דורו, בעלי היסורים של שנות החורבן. הוא מכיר אותם מקרוב, וכמה שהוא מכיר במעלתם, בכל זאת הוא יודע ויכול לומר שהם לא היו במיטבם, במאה האחוז שיכול אדם להיות. ואם כך, הוא יכול להבין מדוע דור נפילים שכזה, למרות היות כל אחד מהם קדוש עליון, בכל זאת זקוק הוא להעלאת על-ידי הקדיש. זוהי גם תשובתו של המהרי"ל לשאלה שנשאל אודות אמירת קדיש על המתים על קדושת השם:

¹ והוא מביא ראיה לכך מפסוק באיוב.

² וכנראה, אין זה אותו ר' יהושע בן הורקנוס, אלא ר' יהושע המצוי תדיר בשי"ס, תברו של ר' עקיבא, ר' יהושע בן חנניה.

³ וגם הוא מביא לכך ראיה מפסוק באיוב.

אע"ג שהם קדושי עליון ובמדרגה העליונה ואין בריה יכולה לעמוד במחיצתם, מ"מ מי מפיס⁴ - די ש עבירות שצריכות מיתה משונה, וצערא דקברא...

כך יכול לומר מי שחי בסמוך לדורם של קדושי עליון אלו. אנתנו כבר בבחינתו של ר' יהושע בן הורקנוס, מתלמידי תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי - דור שני ושלישי לשואה. מהפרספקטיבה שלנו היה איוב עובד ה' מאהבה, דרגת השיא שאליה יכול להגיע אדם.

ד. קדיש כמכפר על חילול השם

אז למה קדיש? ולמה מפי כל אחד ואחד, אפילו ממי שאינו בן קירבה ראשונה לנספים?

לקדיש הזה היוצא מפינו יש כבר מובן אחר: השואה הזו לא פגעה ברוחניותם ובקדושתם של אלו שנספו בה - בהם היא פגעה רק באופן פיסי. הפגיעה הרוחנית היא בנו, ובבני דורנו. הרי יש כאלה שאומרים בפה מלא שהא-להים שלהם נשרף להם באושוויץ. יש כאן חילול השם נורא ואיום. בכל מיתתו של אדם, באשר הוא, יש שמץ של חילול השם - הרי זוהי מכונה נפלאה שברא הקב"ה, ועתה היא בלה בעפר. לכן, אפילו הזכרת המלה "מות" כבר יש בה משוה משום חילול השם, ובמקום שיש חילול השם צריך שיבוא קידוש השם - גדול קידוש השם יותר מחילולו (ירושלמי, קידושין) - ולכן מיד לאחר שאנחנו אומרים בשמונה-עשרה "מחיה המתים", אנחנו מיד ממלאים את החסר באמירת "אתה קדוש".

יש לכך תיאור יפה בפי הסופר עגנון, פתיחה לקדיש (אחר מטתם של הרוגי ארץ ישראל), בסוף הספר "סמוך ונראה":

מלך בשר ודם שיוצא למלחמה על אויביו מוציא חיילותיו להרוג וליהרג. ספק אוהב את חיילותיו ספק אינו אוהב את חיילותיו, ספק הם חשובים בעיניו ספק אינם חשובים בעיניו. ואפילו חשובים בעיניו חשובים הם כמתים, שכל היוצא למלחמה מלאך המוות כרוך בעקבו ומתלווה לו להרגו. פגע בו חץ או סייף או חרב או שאר מיני כלי משחית ונהרג מעמידן אחר במקומו, ואין המלך מרגיש בחסרונו, שאומות העולם

⁴ מיקל, מפחית מהחובה.

מרובים וגייסות שלהם מרובים. נהרג אחד מהם יש לו למלך הרבה כנגדו.

אבל מלכנו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך מלך חפץ בחיים אוהב שלום ורודף שלום ואוהב את ישראל עמו ובחר בנו מכל העמים, לא מפני שאנו מרובים חשק ה' בנו, כי אנו המעט מכל העמים. ומתוך אהבתו שאוהב אותנו ואנו מעטים, כל אחד ואחד מעמנו חשוב לפניו כלגיון שלם, לפי שאין לו הרבה להעמיד במקומו. נפקד חס ושלוש אחד מישראל באה פחת בלגיונותיו של המלך ובאה תשות כח כביכול במלכותו יתברך, שהרי מלכותו חסרה לגיון אחד מלגיונותיו ונתמעטה חס ושלוש גדולתו יתברך. לפיכך מתפללין אנו ואומרים אחר כל מת מישראל יתגדל ויתקדש שמייה רבא. יגדל כח השם ולא יביא תשות כח לפניו יתברך, ויתקדש בעולמות שברא ברצונו, ולא נפחד על עצמנו, אלא מהדר גאון קדושתו יתעלה. וימליך מלכותיה, שתתגלה ותראה מלכותו בשלימות ולא יתמעט ממנה חס ושלוש. בחייכון וביומיכון ובחיי זכל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, שאם מלכותו גלויה בעולם שלום בעולם וברכה בעולם ושירה בעולם ותושבחות הרבה בעולם ונחמה גדולה בעולם וישראל קדושים אוהבים בעולם וגדולתו גדלה והולכת ומתרבה ואינה מתמעטת לעולם.

הקדיש הזה שאנו אומרים ביום הקדיש הכללי, לא את קדושי השואה הוא מעלה, אלא אותנו. הם כבר בבחינת איוב שעבד את הקב"ה מאהבה. אנחנו אלה שזקוקים לחיזוק וליתר קידוש השם.

ה. שני סוגי קדיש

ואולי יש נפקא מינה להלכה בין שני סוגי הקדיש, בין הקדיש הבא לזכות ולהעלות את הנפטר, לבין קדיש שבא להעלות ולזכך אותנו, לבל יהיה המוות חילול השם בעינינו חלילה. בסוג הראשון צריך אדם לומר את הקדיש באוזניהם של אחרים. לא יתכן אפוא שבית-כנסת שלם יאמר קדיש, שהרי אז לא יהיה מי שיענה לפנייה "ואמרו אמון", ולא יהיה מי שיענה "יהא שמה רבה מברך". אבל בקדיש שמהסוג השני, הרי כל אחד מאיתנו זקוק לתשובה על תהיות הלב; כל אחד מרגיש בתשות כח כביכול במלכותו יתברך, וצריך הוא עצמו לקדש שם שמים. ואם כולם יאמרו ביחד קדיש - מה בכך! אולי אדרבה, בכך נעשה קידוש השם גדול עוד יותר. זהו אולי ההבדל בין "יום הקדיש הכללי" לבין יארציט, יום זיכרון פרטי.